

Київський університет імені Бориса Грінченка

ПОЛІНОК ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 373.5.02:811.161.2(043.3)

**ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
УЧНІВ 10 КЛАСУ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському університеті імені Бориса Грінченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
Караман Ольга Володимирівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Кучерук Оксана Анатоліївна,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
професор кафедри світової літератури та
методик викладання філологічних дисциплін;

кандидат педагогічних наук, доцент
Попова Людмила Олександрівна,
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ),
доцент кафедри української мови.

Захист дисертації відбудеться 1 березня 2018 р. о 10 годині 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розіслано “___” січня 2018 року.

**В.о. ученого секретаря
спеціалізованої вченої ради**

Р. С. Дружененко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Соціально-економічні перетворення в Україні, викликані інформаційними, глобалізаційними процесами, утвердженням тенденцій суспільства сталого розвитку, зумовлюють необхідність посилення вимог до змісту та якості освіти. З-поміж завдань української лінгводидактики актуалізується потреба розроблення ефективних освітніх технологій, що сприяють не тільки інтенсивному опануванню системи мовних знань, а й виробленню в учнів умінь самостійно здобувати знання в процесі власного творчого пошуку, прагнення підвищувати культуру усного й писемного мовлення.

Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, нормативні документи МОН України відкривають нові перспективи для реалізації інтелектуального й особистісного потенціалу учнів. У стратегічних документах зазначено, що в новій українській школі не повинно бути зайвого теоретизування, вербального заучування граматичних положень і правил, оскільки для учня природно й набагато легше усвідомлювати нове, здійснюючи власні дослідження – спостерігаючи, експериментуючи, моделюючи мовні явища, й на їхній основі робити висновки, а здобуті знання застосовувати в практичній мовленнєвій діяльності. Цілком виправданою є значна увага сучасних теоретиків і практиків навчання мови до проблеми формування граматичної компетентності учнів, сформованість якої забезпечує усвідомлення всіх рівнів мовної системи для побудови осмислених зв'язних висловлень, вільне володіння граматичними поняттями, засобами вираження граматичних категорій, уміння комунікативно доречно використовувати граматичні явища в комунікативній діяльності задля розв'язання різноманітних завдань, реалізацію продуктивного спілкування.

Навчання граматики має бути дієвим, інтенсивним і продуктивним, спрямованим не на формальне засвоєння граматичних знань, формування практичних умінь і навичок, а на розвиток в учнів здібностей мислити, у процесі дослідження пізнавати морфологічні й синтаксичні поняття, граматичні явища, закономірності й норми, забезпечуючи активну участь учнів в опануванні граматичної теорії і формуванні в них ключових і предметних компетентностей. У цьому контексті навчання граматики – це не лише засвоєння системи морфологічних і синтаксичних знань, що є інструментальним складником граматичної компетентності учня, а й процесом розвитку особистості, виробленням умінь керувати власною пізнавальною й інтелектуальною діяльністю, передусім на основі усвідомлення універсальних способів пізнання мови.

В умовах реалізації стратегічних завдань сучасної мовної освіти, зокрема розвитку творчих здібностей і саморозвитку особистості, здатної до організації ефективного обміну інформацією, продуктивної комунікації, значного поширення з-

поміж інноваційних методів навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах останнім часом набув метод проектів, спрямований на спільне розв'язання проблем, формування вмінь виділяти головне, сортувати інформацію, планувати діяльність, критично мислити, бути відповідальним у досягненні результатів.

Теоретичну базу методики формування граматичної компетентності учнів з використанням методу проектів на уроках української мови становлять положення: а) граматичної теорії (С. Бевзенко, О. Безпояско, І. Вихованець, М. Вінтонів, К. Городенська, В. Горпинич, А. Загнітко, Н. Іваницька, Л. Мацько, В. Русанівський, Р. Христіанінова, Л. Шитик, К. Шульжук, та ін.); б) загальної, педагогічної та вікової психології (Б. Ананьєв, Л. Божович, П. Гальперін, Ю. Гільбух, М. Забродський, І. Зимня, Г. Костюк та ін.); в) дидактичних досліджень з проблеми навчання в загальноосвітніх навчальних закладах (Ю. Бабанський, Ю. Мальований, М. Махмутов, А. Фурман та ін.); г) лінгводидактичних праць, присвячених особливостям навчання учнів граматики в загальноосвітніх навчальних закладах (О. Біляєв, З. Бакум, Н. Бондаренко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, С. Омельчук, М. Пентилюк, Л. Скуратівський, Г. Шелехова, С. Яворська та ін.), а також сутності й особливостям реалізації методу проектів (Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Груба, О. Караман, С. Караман, О. Кучерук, Л. Попова, Н. Солодюк та ін.)

Незважаючи на значні здобутки науковців у теорії і практиці навчання граматики української мови та тематичний діапазон окресленої проблематики, дослідження з лінгводидактики охоплюють лише окремі аспекти мовної підготовки учнів. Водночас формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів у процесі навчання української мови не було предметом спеціального наукового дослідження. Донині недостатньо уваги приділено пошуку оптимальних шляхів засвоєння граматичних відомостей, питанням культури усного й писемного мовлення учнів, формуванню в них умінь і навичок швидко вибирати правильну, комунікативно доречну граматичну одиницю, що унеможливило розв'язання низки суперечностей між: зростанням вимог до якості комунікації і недостатнім рівнем сформованості граматичної компетентності учнів; рівнем наукового осмислення проблеми й недостатнім теоретико-методичним забезпеченням процесу формування складників граматичної компетентності учнів; необхідністю формування вмінь самостійно здобувати інформацію, опрацьовувати її та нерозробленістю теоретичних засад використання методу проектів на уроках української мови. Необхідність розв'язання означених суперечностей, актуальність і недостатня наукова розробленість проблеми зумовили вибір теми дослідження **«Формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів у процесі навчання української мови»**.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка "Філософські, освітологічні та методичні засади компетентісної особистісно-професійної багатoproфільної університетської освіти" (державний реєстраційний номер 0110U006274). Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 6 від 28.04.2010) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 10 від 20 грудня 2011 року).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні теоретичних засад та розробленні методики формування граматичної компетентності учнів 10 класу на уроках української мови з використанням методу проектів.

Відповідно до мети дослідження визначено такі основні **завдання**:

1. Уточнити змістові характеристики базових понять дослідження.
2. Обґрунтувати психолого-педагогічні засади формування граматичної компетентності десятикласників на уроках української мови.
3. Проаналізувати зміст чинного навчально-методичного забезпечення для учнів 10 класу з української мови
4. Визначити критерії, показники й рівні сформованості граматичної компетентності учнів 10 класу.
5. Розробити методику формування граматичної компетентності учнів 10 класу на уроках української мови з використанням методу проектів й експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – процес навчання української мови учнів 10 класу загальноосвітнього навчального закладу.

Предмет дослідження – методика формування граматичної компетентності десятикласників на уроках української мови з використанням методу проектів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: положення філософії і лінгвістики про єдність і взаємовплив сфер людського буття, мислення і мови (В. Андрущенко, М. Вінтонів, К. Городенська, Л. Губерський, А. Загнітко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, Л. Мацько, В. Огнев'юк, М. Плющ, С. Подмазін, О. Стишов та ін.); сучасні психолого-педагогічні теорії про взаємозв'язок навчання, виховання й розвиток особистості (Ю. Бабанський, Л. Виготський, С. Гончаренко, Д. Ельконін, І. Зимня, Г. Костюк, С. Рубінштейн, та ін.); дослідження дидактів і лінгводидактів з проблем удосконалення змісту мовної освіти й оптимізації навчально-виховного процесу (З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, Р. Дружененко, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, С. Омельчук, Н. Остапенко, М. Пентилюк, І. Хом'як, С. Яворська та ін.).

Для реалізації поставлених завдань було використано такі **методи дослідження**:

теоретичні: аналіз і синтез філософської, лінгвістичної, психолого-педагогічної, методичної літератури з обраної проблеми для визначення поняттєво-категорійного апарату й обґрунтування теоретико-методичних засад дослідження; аналіз навчально-методичного забезпечення курсу української мови для учнів загальноосвітньої школи; розроблення методики формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів;

емпіричні: спостереження за навчально-виховним процесом, анкетування, бесіда, тестування, бесіди з вчителями й учнями, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи), під час якого перевірялася ефективність розробленої методики формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів;

методи математичної статистики застосовувалися для опрацювання отриманих даних, установлення кількісних та якісних залежностей між досліджуваними явищами і процесами.

Вірогідність наукових результатів і висновків забезпечені: методологічним та теоретичним обґрунтуванням вихідних положень дослідження; опорою на досягнення в царині сучасної лінгвістики, психології, методики навчання української мови; сукупністю використаних методів дослідження, організацією педагогічного експерименту й позитивними результатами експериментального навчання.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Бердянської спеціалізованої школи I-III ступенів № 16 з поглибленим вивченням іноземних мов Бердянської міської ради в Запорізькій області (акт №02/103 від 20.05.17), спеціалізованій школі № 252 імені Василя Симоненка Оболонського району м. Києва (акт №15 від 16.05.17), Кушугумського Навчально-виховного комплексу «Школа I-III ступенів – гімназія «Інтелект» Запорізького р-ну, Запорізької обл., смт. Кушугуми (акт № 01-13/102 від 07.06.17.), Лютизької загальноосвітньої школи I-III ступенів відділу освіти Вишгородської районної державної адміністрації (акт №171 від 31.10.17), Прилуцької гімназії № 5 імені Віктора Андрійовича Затолокіна Прилуцької міської ради Чернігівської області (акт №30 від 30.10.17).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше обґрунтовано* теоретичні засади та *розроблено* методику формування граматичної компетентності учнів 10 класу на уроках української мови із використанням методу проектів; *уточнено й конкретизовано* зміст понять: “граматична компетентність”, “метод проектів”, визначено психолого-педагогічні засади формування граматичної компетентності учнів 10 класу із використанням методу проектів; *удосконалено* форми, методи, прийоми навчання української мови учнів старших класів та типологічну характеристику навчальних проектів з української мови задля формування граматичної компетентності учнів 10 класу; *подальшого розвитку*

набули лінгводидактичні умови формування граматичної компетентності учнів 10 класу на уроках української мови.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що пропонована методика навчання української мови сприяє посиленню мовного, мовленнєвого та комунікативного аспектів шкільного курсу, розширює діапазон мовленнєвої діяльності учнів 10 класу як на уроках, так і в позаурочний час. Учителю-словеснику запропоновано конкретну методику навчання та систему вправ для формування граматичної компетентності учнів 10 класу на уроках української мови шляхом використання методу проектів.

Отримані результати дослідження, основні його положення та висновки можуть використовуватися під час навчання української мови в старших класах, на лекційних та семінарських заняттях з методики навчання української мови у вищій школі, для розроблення змісту програм, підручників і посібників.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки, результати дослідження обговорювалися й доповідалися на науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних*: II Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (м. Переяслав-Хмельницький, 2014), III Міжнародній науково-практичній конференції «Текст у сучасному лінгвістичному вимірі» (м. Переяслав-Хмельницький, 26-27 квітня 2017), «Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри» (м. Кривий Ріг, 2015, 2017), Міжнародній конференції «Наука без кордонів» (м. Будапешт, 27 серпня 2017); *всеукраїнських*: «Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи» (м. Умань, 2014, 2015, 2017), «Лінгвістичний і лінгводидактичний дискурсивний простір: здобутки і перспективи» (м. Київ, 12-13 жовтня 2017); *регіональних*: «Образне слово Луганщини» (м. Старобільськ, 2017).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 10 наукових праць, у тому числі 5 статей у фахових часописах та збірниках праць, із них 1 – у зарубіжному виданні, 5 публікацій додатково висвітлюють наукові результати дисертації.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (270 найменувань, із них 8 – англійською мовою), додатки. Робота містить 5 таблиць, 1 рисунок. Загальний обсяг дисертації 241 сторінка друкованого тексту, з яких 162 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; охарактеризовано мету і завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; з'ясовано наукову новизну,

теоретичне і практичне значення одержаних результатів, вміщено відомості про апробацію результатів, окреслено структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методичні основи формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів»** – уточнено змістові характеристики базових понять дослідження, обґрунтовано психолого-педагогічні засади формування граматичної компетентності десятикласників на уроках української мови; описано типологічну характеристику навчальних проектів за класифікаційними ознаками.

Аналіз і синтез спеціальної літератури засвідчує, що значна частина наукових розвідок віддзеркалює пошуки ефективних шляхів (моделей, технологій) формування граматичної компетентності учнів, що потребує уточнення означеного поняття. У дослідженні поняття *«граматична компетентність»* потлумачено як важливий чинник, що репрезентує стійкі знання граматичних одиниць, граматичних категорій, граматичних значень, цілісної системи відношень мовних одиниць, їх стилістичних функцій; належний рівень сформованості граматичних умінь і навичок, мовленнєвого досвіду використання граматичних одиниць у різних комунікативних ситуаціях, формування культури усного й писемного мовлення учнів; сформовані цінності і ставлення.

Визначено, що важливим складником граматичної компетентності є *граматичні вміння й навички*. Аналіз чинних програм і лінгводидактичних студій уможливив виокремити такі вміння й навички: вміння використовувати морфологічні й синтаксичні одиниці української мови у власному мовленні, вміння дібрати найбільш доцільні в певній ситуації спілкування граматичні одиниці. З'ясовано, що граматичною навичкою дослідники (З. Бакум, О. Біляєв, Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, Л. Мамчур, С. Омельчук, М. Пентилюк, Л. Попова, І. Хом'як, С. Яворська та ін.) називають здатність учня автоматизовано добирати граматичні засоби, необхідні для мовленнєвого спілкування. У розділі наголошено, що складником граматичної компетентності є комунікативний досвід, який передбачає оволодіння низкою *комунікативних стратегій* (обраних мовцем цілеспрямованих і керованих ліній поведінки, тобто послідовності комунікативних дій, яких він дотримується для досягнення мети спілкування), *комунікативних правил* (вимог до учасників спілкування), *конвенцій* (звичаїв або домовленостей щодо процесу спілкування) тощо. Ціннісний компонент граматичної компетентності спрямований на розвиток моральних цінностей учня: гідності, любові, добра, справедливості, віри, надії, прагнення до самовдосконалення, самореалізації, відповідальності за мовленнєвий вчинок. Рефлексійний компонент граматичної компетентності учня, як свідчить аналіз спеціальної літератури, містить сформовані вміння оцінювати й аналізувати власну мовленнєву поведінку, коригувати власні недоліки, поглиблювати й систематизувати знання з граматики української мови.

У контексті дослідження особливий інтерес викликав метод проектів, що в педагогічній та лінгводидактичній літературі визначено як: засіб досягнення дидактичної мети через детальне розроблення проблеми (технологію), яка повинна завершитися реальним, наявним на практиці результатом, оформленим тим або іншим чином (Є. Полат); комплексний спосіб навчання, що є сукупністю навчально-пізнавальних дій, які дають змогу розв'язати певну проблему на основі творчого пошуку учнів, і передбачає презентацію одержаних результатів у вигляді конкретного навчального продукту, власне проекту» (О. Кучерук); метод, що передбачає певну сукупність навчально-виробничих прийомів, які дозволяють вирішити ту чи ту проблему в результаті самостійних дій учнів з обов'язковою презентацією цих результатів (М. Кадемія).

У розділі *метод проектів* визначено, з одного боку, як такий, що передбачає використання широкого спектру проблемно-дослідницьких, пошукових завдань, спрямованих на реальний, практичний результат, а з іншого – як спосіб досягнення певної мети шляхом детального опрацювання проблеми, результатом чого має бути конкретний інтелектуальний продукт, оформлений певним чином: стіннівка, мультимедійна презентація, проспект, фрагмент хрестоматії, словника тощо.

Обґрунтовано, що за умови методично доцільного використання методу проектів відбувається не лише засвоєння системи морфологічних і синтаксичних знань, що є інструментальним складником граматичної компетентності учня, а й розвиток особистості, набуття здібностей керувати власною пізнавальною й інтелектуальною діяльністю, передусім на основі усвідомлення універсальних способів пізнання мови.

Вивчення науково-методичної літератури дало змогу визначити психолого-педагогічні засади формування граматичної компетентності, розуміння суті та механізмів психічних процесів, зокрема мотиву, сприймання, що лежать в основі мовленнєвої діяльності. Досліджено, що ефективність навчання української мови учнів основної школи залежить від урахування їхніх вікових та психологічних особливостей. З огляду на те, що в 10 класі збільшується обсяг програмового матеріалу та ускладнюється його зміст, зростають вимоги до розуміння, осмислення й запам'ятовування учнями матеріалу. Для успішного навчання учням потрібне вміння зосереджено думати, логічно міркувати, робити правильні умовиводи, порівнювати, аналізувати й синтезувати вивчений матеріал, усвідомлювати хід міркувань, самостійно робити певні висновки, узагальнення, співвідносити інформацію, що надходить з різних джерел, уміти перевіряти й контролювати себе. Складними процесами мислення під час навчання граматики вчитель керує через систему пізнавальних завдань, які зумовлені структурою мовленнєвої діяльності і структурою уяви. Встановлено, що важливим засобом розвитку творчої діяльності учнів, їхніх інтелектуальних умінь у процесі навчання граматики є застосування методу проектів.

З'ясовано, що в основу класифікацій проектів, пропонованих науковцями (Л. Васильєва, О. Горошкіна, Г. Грибан, О. Караман, С. Караман, Л. Кратасюк, О. Кучерук, Т. Мантула, В. Нишета, Є. Полат, Л. Попова, М. Романовська, Л. Шевцова та ін.), покладено різні характеристики: кількість учасників, навчальних дисциплін, охоплених проектом; тривалість і місце проведення; вид діяльності членів проекту, характер змістового матеріалу, спосіб координації.

У педагогічному контексті проекти розглядаються як результат навчального проектування. Науковці й фахівці-практики пропонують розгорнуту типологію навчальних проектів за різними класифікаційними ознаками: *за діяльністю, яка домінує в проекті* (навчальний, дослідницький, пошуковий, творчий, рольовий, прикладний, інформаційний, ігровий, ознайомчо-орієнтований); *за предметно-змістовою галуззю знань* (монопроект у межах однієї галузі й міжпредметний проект); *за характером координації проекту* (безпосередній (жорсткий, гнучкий), опосередкований (неявний, що імітує учасника проекту)); *за характером контактів* (серед учасників однієї школи, класу, міста, регіону, країни, різних країн світу); *за кількістю учасників* (індивідуальний, парний, груповий); *за тривалістю виконання проекту* (короткостроковий, середньої тривалості, довготривалий); *за ступенем складності* (простий (рішення нескладної задачі), складний або комплексний (включає два й більше субпроекти або передбачає різні типи й форми творчої діяльності)); *за характером партнерських взаємодій між учасниками проектування* (кооперативний, змагальний, конкурсний); *за характером цільових установок*: втілення ідеї або плану; отримання естетичної насолоди; подолання інтелектуальних перепон; здобуття нових знань і досвіду; *за професійною спрямованістю* (комунікаційний, екологічний, соціальний тощо); *за взаємозалежністю з іншими проектами* (відокремлений, наскрізний, спіралеподібний, аналогічний); *за рівнем самостійності виконання* (виконується спільно з викладачем; виконується разом з іншими учнями сумісно з викладачем; виконується разом з іншими учнями без керівництва учителя; виконується переважно самостійно); *за часом виконання*: а) навчальний час (поточний, підсумковий), б) позанавчальний час, (частково в навчальний і позанавчальний час); *за кінцевим результатом* (матеріальний, особистісний); *за формою й методами організації* (ділова гра, практична робота тощо); *за сутнісними характеристиками*: а) створюваний (продуктивний, пов'язаний з трудовою діяльністю); б) споживчий (підготовка екскурсій, інформаційні послуги тощо); проект розв'язання проблеми (науково-дослідницький); проект-вправа (проект навчання й тренування для оволодіння певними навичками).

У розділі обґрунтовано доцільність виокремлення специфічної типології, що корелюється зі змістом розділів чинної програми. З огляду на це виокремлено такі види проектів: *фонетичні*, спрямовані на вдосконалення знань фонетики, орфоепічних умінь і навичок; *лексико-фразеологічні*, орієнтовані на розвиток

лексичної і фразеологічної компетентностей учнів; *граматичні*, зорієнтовані на поглиблення й розширення знань учнів з морфології та синтаксису, удосконалення їхніх граматичних умінь і навичок; *правописні*, що передбачають залучення учнів до різних видів мовленнєвої діяльності задля підвищення рівня правописної грамотності; *риторичні*, покликані вдосконалювати риторичну компетентність учнів. Означені види проектів за аналогією до класифікації типів уроків віднесено до *аспектних*, оскільки вони здебільшого застосовуються в процесі опрацювання певного мовного аспекту – фонетичного, лексико-фразеологічного, граматичного, правописного, риторичного. Крім того, виділено *креативно-мовленнєві*, що спонукають учнів до креативної діяльності, результатом якої є створення відповідного інтелектуального продукту – стіннівки, рукописного часопису до певних подій (свята рідної мови, дня української писемності тощо), антологій есе. Акцентовано, що всі види проектів можуть використовуватися під час навчання української мови, оскільки незалежно від виду проекту результати роботи мають бути „відчутними”, певним чином оформленими, повинні мати конкретне матеріальне вираження (відеофільм, альбом, бортжурнал „подорожей”, комп’ютерна газета, альманах, веб-сторінка, серія заходів, репортаж тощо). Аналіз різних класифікаційних типів проектів дав змогу констатувати, що для формування граматичної компетентності учня 10 класу, найбільш ефективним є використання дослідницьких і творчих проектів з української мови.

У другому розділі – «**Теорія і практика використання методу проектів на уроках української мови у 10 класі загальноосвітніх навчальних закладів**» – проаналізовано змістовий компонент навчально-методичного забезпечення процесу формування граматичної компетентності учнів 10 класу, описано особливості реалізації методу проектів на уроках української мови в процесі формування граматичної компетентності учнів 10 класу, визначено критерії, показники та рівні сформованості граматичної компетентності учнів 10 класу.

Аналіз чинних програм, підручників і посібників з української мови для учнів старших класів в аспекті обраної проблеми показує, що зміст програм упродовж останнього двадцятиріччя активно розроблявся й удосконалювався українськими мовознавцями та лінгводидактами (Т. Гнаткович, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Груба, С. Єрмоленко, О. Караман, С. Караман, Л. Мацько, А. Нікітіна, В. Новосьолова, М. Пентилюк, М. Плющ, О. Семенов, Т. Симоненко, Г. Шелехова та ін.).

З’ясовано, що чинні навчальні програми орієнтують не тільки на вивчення української мови, а й на формування в учнів усвідомленого ставлення до української мови як інтелектуальної, духовної, моральної та культурної цінності, потреби знати сучасну українську літературну мову й досконало володіти нею в усіх сферах суспільного життя, готовності до адекватного вибору й здобуття професійної філологічної освіти.

Установлено, що в навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів здебільшого використовують підручник авторського колективу М. Плющ, В. Тихоші, С. Карамана, О.Караман (профільний рівень), який належним чином репрезентує основні відомості про фонетичну систему, лексичний склад і граматичну будову сучасної української літературної мови, зміст підручника забезпечує зв'язок із життям, спрямований на формування особистості старшокласника, розвиток його здібностей та обдарувань в аспекті індивідуальної мовотворчості. Підручник містить навчальні ситуації, проблемні запитання, теми для спілкування, за допомогою яких реалізується стратегічна концепція, що виробляє у десятикласників уміння комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях. Особливістю підручника є його оригінальна структура: кожна мовна тема представлена за рубриками “Мовознавчі студії”, “Практикум”, “Спілкування”, “Розвиток мовлення”, “Майстерня філолога”, “До джерел знань”. Основний і додатковий теоретичний матеріал сконцентровано в лінгвістичних довідках. Підручник зорієнтований на різні види робіт: індивідуальну, парами, у групах, під керівництвом учителя та самостійну. У ньому чимало методичних знахідок, які сприятимуть активізації навчального процесу. Креативним складником підручника, а також додатковим джерелом інформації є ілюстративний матеріал. Текстовий матеріал до вправ насичений цікавою пізнавальною інформацією з творчого доробку вчених-лінгвістів, письменників, мислителів, що слугуватиме засвоєнню найважливіших здобутків вітчизняної й світової культури. Підручник О. Заболотного, В. Заболотного (рівень стандарту) спрямований на поглиблення й систематизацію раніше здобутих знань учнями, формування вмінь доцільно використовувати мовні засоби в різних життєвих ситуаціях, виконання творчих проєктів, створення власних висловлень. Підручник М. Пентилюк, О. Горошкіної, Л. Попової (рівень стандарту) забезпечує тісний зв'язок мовної теорії з практикою і ґрунтується на принципі використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і, навпаки, – теорії мови для розвитку мовлення. Значна частина вправ, уміщених у підручнику, побудована на опрацюванні текстів різних стилів, типів, жанрів мовлення, на аналізі їх змісту, структури і мовних засобів. Важливим складником підручника є комплексний аналіз тексту, що забезпечує реалізацію всіх змістових ліній програми: аналізуючи текст, учні засвоюють його комунікативні якості (роль у спілкуванні), стилістичну належність та функції мовних одиниць, а отже, формують і вдосконалюють свою мовну й мовленнєву, комунікативну, соціокультурну компетентності.

У контексті дослідження інтерес викликав навчально-методичний посібник для вчителя «Мова наша – українська» Л. Мацько, О. Семенов, Н. Голуб та ін., що містить значний обсяг теоретичного матеріалу з історії мови, мовознавства, лінгвістики тексту, теорії мовленнєвої діяльності; систему вправ і завдань,

розроблених на засадах дослідницького навчання, з урахуванням комунікативно-діяльнісного підходу.

У розділі описано особливості реалізації методу проектів на уроках української мови в процесі формування граматичної компетентності учнів 10 класу, зокрема обґрунтовано, що формування граматичної компетентності учнів 10 класу в процесі навчання української мови із застосуванням методу проектів буде результативним за умов: усвідомлення вчителем суті компетентнісного навчання, його дидактичного потенціалу; урахування психологічних основ формування граматичної компетентності (особливостей мовленнєво-мислительної діяльності учнів, мовного чуття, пізнавальної активності); володіння методикою відбору дидактичного матеріалу для сформованості граматичної компетентності; поетапного формування вмінь і навичок формування граматичної компетентності учнів 10 класу; методично доцільного вибору типу й тематики проекту.

Установлено, що дослідницькі проекти максимально наближені до ґрунтовних наукових досліджень, оскільки передбачають наявність таких складових, як: висвітлення актуальності проблеми, визначення об'єкта та предмета дослідження, висування мети, чітке структурування, статистичну обробку та узагальнення результатів дослідження, формулювання висновків, окреслення перспектив подальшого дослідження проблеми. Колективні дослідницькі проекти потребують диференційованого підходу до учасників під час розподілу завдань на різних етапах роботи. З'ясовано, що прикладні проекти з української мови є практичною частиною дослідницьких, оскільки потребують використання методів наукового дослідження (спостереження, анкетування, усного опитування), копіткої роботи з інформаційними джерелами, у тому числі електронними. Кінцевий продукт прикладних проектів може бути представлено тематичним міні-словником, невеликим за обсягом збірником диктантів, кросвордами з мови, схемами-алгоритмами, таблицями з української граматики й правопису, бібліографією з певної галузі знань тощо. Акцентовано, що творчі проекти на уроках української мови характеризуються спонтанністю дій учасників у процесі реалізації первинного задуму: учасники проекту вносять до сценарію корективи, виявляючи при цьому творчі здібності (іноді приховані). Різновидом творчих проектів визначено рольові (ігрові проекти), оскільки мистецтво перевтілення, яке демонструють учні на презентації рольових проектів, є виявом творчості.

У розділі визначено комплекс проектів, оптимальний для використання в процесі формування інтелектуального мислення і творчих умінь і навичок учнів. До цього комплексу входять короткотривалі та середньої тривалості інформаційні, прикладні й дослідницькі, творчі проекти: вони доповнюють одне одного, дають учителеві змогу обирати оптимальний спосіб діяльності учасників проекту, застосовувати диференційований, особистісно орієнтований підхід до учнів.

Для діагностування рівнів сформованості граматичної компетентності учнів 10 класу та отримання вірогідних результатів під час констатувального етапу педагогічного експерименту було реалізовано різноманітні взаємодоповнювальні методи: так, суб'єктивне самооцінювання учнями власного рівня граматичної компетентності було доповнено об'єктивними спостереженнями за їхньою мовленнєвою поведінкою в освітньому процесі. Отримані відомості про рівень сформованості граматичної компетентності учнів, результати виконання діагностувального зрізу засвідчили домінування репродуктивного характеру здобуття знань та недостатню сформованість умінь їх творчого використання в різних мовленнєвих ситуаціях.

На основі перевірки та аналізу результатів зрізових робіт було визначено критерії (*мотиваційний, знаннєвий, діяльнісний, рефлексійний*), що корелюються зі складниками граматичної компетентності й вимогами чинних програм, та рівні сформованості граматичної компетентності учнів (*високий, достатній, середній, низький*).

Високий рівень репрезентує усвідомлене ставлення учня до української мови як інтелектуальної, духовної, моральної і культурної цінності, вільне володіння нею в усіх сферах суспільного життя; здатність до мовленнєвої взаємодії і соціальної адаптації; вміння здобувати інформацію самостійно; розуміння учнями суті поняття «морфологічна норма»; усвідомлення зв'язку морфологічної норми з граматичним значенням і граматичними категоріями самостійних і службових частин мови; розрізняє морфологічні норми, пов'язані з особливостями класифікування, словозміни, вживання й поєднання різних частин мови в усному мовленні й на письмі; організовує власну діяльність щодо засвоєння морфологічних норм української мови (визначає мету, цілі засвоєння навчального матеріалу, пов'язує вивчене з теми із практичною діяльністю); знає норми вживання самостійних та службових частин мови в усному та писемному мовленні; виявляє й аналізує порушення морфологічних норм; додержує правил написання відмінкових закінчень повнозначних частин мови; коментує норми використання самостійних і службових частин мови та узгодження їх, покликаючись на правила та граматичні закономірності слововживання.

Достатній рівень – усвідомлене ставлення до української мови як інтелектуальної, духовної, моральної і культурної цінності, розуміння необхідності досконалого володіти нею в усіх сферах суспільного життя; здатність до мовленнєвої взаємодії і соціальної адаптації, вміння здобувати інформацію самостійно, проте відчуває труднощі в процесі її аналізу; підтримує достатній рівень граматичної правильності; знає норми вживання самостійних та службових частин мови в усному та писемному мовленні; виявляє й аналізує порушення морфологічних норм; допускає зрідка помилки різні за типами; в основному

самостійно виправляє помилки, здійснює постійний граматичний контроль складного мовлення.

Середній рівень – учень ставиться до української мови як до інтелектуальної, духовної, моральної і культурної цінності, розуміє необхідність досконало володіти нею в усіх сферах суспільного життя, водночас не орієнтований на подальший розвиток і удосконалення здатності до мовленнєвої взаємодії і соціальної адаптації; демонструє несформованість умінь самостійного здобування інформації; допускає помилки різні за типами; епізодично виправляє помилки самостійно, почасти здійснює граматичний контроль власного мовлення.

Низький рівень – несформованість усвідомленого ставлення до української мови як інтелектуальної, духовної, моральної і культурної цінності, граматичних умінь; не вміє самостійно добирати інформацію; не вміє добирати комунікативно доречні мовні засоби для оформлення висловлювання; неправильне використання мовних одиниць усіх рівнів та неграмотне оформлення писемного мовлення.

Показники рівнів сформованості граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів на уроках української мови до початку експериментального навчання подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Рівні сформованості граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів

Клас	Кількість учнів	Високий рівень		Достатній рівень		Середній рівень		Низький рівень	
10	312	36	12%	77	25%	167	54%	32	9%

На констатувальному етапі дослідження встановлено перевагу (пересічно 63%) середнього й низького рівнів сформованості граматичної компетентності учнів 10 класу. Вони продемонстрували недостатній рівень володіння граматичними вміннями, що й зумовило необхідність розроблення, упровадження та експериментальної перевірки методики формування граматичної компетентності десятикласників із застосуванням методу проектів.

У третьому розділі – «**Експериментально-дослідне навчання за розробленою методикою**» – з'ясовано зміст, мету, завдання експериментально-дослідного навчання; розроблено програму; описано й проаналізовано перебіг і результати формувального та контрольного етапів педагогічного експерименту; доведено ефективність розробленої методики формування граматичної компетентності учнів 10 класу із застосуванням методу проектів.

Мета експериментального навчання полягала у розробленні науково обґрунтованої методики формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів. В основу розроблення програми експериментального навчання було покладено припущення, що робота з

формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів у процесі навчання української мови стане результативною за умов: урахування когнітивного, комунікативного та лінгводидактичного потенціалу методу проектів, що стимулюють інтерактивну діяльність старшокласників, їхню потребу в спілкуванні, наближуючи модельовані умови навчальної комунікації до природніх; упровадження методу проектів задля формування граматичної компетентності учнів 10 класу на уроках української мови.

У процесі розроблення експериментальної методики формування граматичної компетентності учнів 10 класу із використанням методу проектів розв'язувалися *завдання*, головними з-поміж яких стали:

- 1) розроблення програми експериментально-дослідного навчання учнів 10 класу на уроках української мови;
- 2) добір ефективних типів проектів, спрямованих на ефективне вдосконалення граматичних умінь і навичок старшокласників;
- 3) створення системи граматичних вправ і завдань, що сприятимуть ефективній підготовці учнів до виконання проектів задля формування граматичної компетентності учнів 10 класів.

Програма дослідного навчання передбачала вивчення й аналіз літератури з проблеми дослідження, проведення спостережень на уроках української мови в старших класах, вивчення й узагальнення досвіду вчителів-словесників, а також виокремлення основних понять, визначення етапів педагогічного експерименту задля ефективного формування граматичної компетентності десятикласників та провідної ідеї дослідного навчання – формування в учнів 10 класу готовності вільно, комунікативно виправдано користуватися граматичними знаннями в різних життєвих ситуаціях, акумулювати комунікативну етику, поважати й шанувати державну мову українського народу.

Під час організації експериментально-дослідного навчання враховано, що реалізація сучасних лінгводидактичних підходів у старших класах має певні особливості, які впливають зі специфіки змісту й технології навчання. Аналіз фахових джерел, здійснення спостережень за освітнім процесом дали підстави вважати, що розв'язанню проблеми сприятиме впровадження комплексу підходів, які реалізуються різною мірою й залежить від теми, мети, завдань уроку, форми його проведення та інших чинників. Саме тому було проведено опитування вчителів-словесників (35 осіб), яким запропоновано виокремити найбільш значущі для шкільної практики підходи. У результаті було виокремлено домінантні підходи в такій послідовності: особистісно зорієнтований, компетентнісний, системний, комунікативно-діяльнісний.

Експериментальна програма побудована на основі вимог чинної програми з української мови для учнів 10 класу й доповнена комунікативно важливими відомостями про стилістичний потенціал самостійних і службових частин мови, їхні

виражальні можливості. Позалінгвальний матеріал добирався з урахуванням його впливу на формування граматичної компетентності старшокласника.

На підставі даних констатувального етапу педагогічного експерименту було виокремлено три етапи формувального експерименту. Перший етап дослідного навчання (*пропедевтично-мотиваційний*) передбачав мотивацію навчальної діяльності учнів та коригування набутих в основній школі мовних, мовленнєвих знань, умінь і навичок, опанування основних методично адаптованих граматичних понять, ефективного засвоєння яких стало першим кроком до формування граматичної компетентності десятикласників. У процесі першого етапу увагу учнів було акцентовано на вивченні тем: Рівні мовної системи. Функціонування в тексті основних одиниць, зокрема самостійних та службових частин мови.

Другий етап – *узагальнювально-систематизувальний* – передбачав узагальнення й систематизацію знань, умінь і навичок з граматики, орфографії, пунктуації, стилістики, культури мовлення, удосконалення вмінь текстосприймання та текстотворення і водночас формування стилістичних умінь і навичок з урахуванням принципу внутрішньопредметних зв'язків. Учні опановували такі теми: Система частин мови. Рід відмінюваних і невідмінюваних іменників, їх стилістичні особливості. Особливості вживання виражальних засобів мови. Стилiстичнi засоби морфологiї.

Визнаючи інтерактивний характер навчально-пізнавальної, дослідницької проектної діяльності учнів, було окреслено комплекс проектів, оптимальний для використання в процесі другого етапу експерименту. До цього комплексу належали короткотривалі та середньої тривалості інформаційно-дослідницькі, дослідницькі і творчі проекти, що доповнювали один одного, давали вчителю змогу обирати оптимальний спосіб діяльності учасників проекту, застосовувати диференційований, особистісно орієнтований підхід до учнів. Інформаційно-дослідницькі проекти передбачали здебільшого репродуктивно-продуктивну діяльність учасників – збирання, систематизацію та усне відтворення інформації, важливої як для формування граматичної компетентності, так і для розширення обсягу знань з української мови, умінь і навичок володіння її комунікативними ресурсами в мовленні. Пропонувалися індивідуальні й колективні інформаційні проекти для учнів, найчастіше міжпредметні. Перевага інформаційних проектів над іншими видами полягала в тому, що працювати над ними під силу учням низького рівня сформованості граматичної компетентності. Кінцевим продуктом інформаційних проектів, окрім презентації, стали стіннівки, стенди, узагальнювальні схеми, таблиці, буклети, наприклад буклет „Десять найвидатніших мовознавців в історії людства”, стіннівка „Цікаве мовознавство” та ін.

Третій етап – *контрольно-рефлексійний* – стосувався переважно перевірки рівня засвоєння учнями граматичних понять і сформованості вмінь і навичок

створювати власні висловлювання залежно від ситуації спілкування. Особливу увагу було приділено вдосконаленню правописної грамотності десятикласників: правильному використанню в писемному мовленні під час відтворення і створення висловлювань відомих орфограм і пунктограм. Крім того, учні опановували складні випадки правопису різних частин мови: написання імен по батькові, прізвищ з огляду на комунікативну значущість цих тем. Упродовж третього етапу експериментального навчання домінували дослідницькі проекти, максимально наближені до ґрунтовних наукових досліджень, оскільки передбачали наявність таких складників, як: висвітлення актуальності проблеми, визначення об'єкта та предмета дослідження, мети, результатів дослідження, формулювання висновків, окреслення перспектив подальшого дослідження проблеми.

Експеримент засвідчив, що важливе значення для формування граматичної компетентності учнів 10 класу мала самостійна робота з текстом, спрямована на підвищення грамотності учнів, формування предметних і ключових компетентностей, оскільки текст створює змістову базу для оволодіння різними видами комунікативної діяльності, є прикладом для структурно-мовленнєвого оформлення власного висловлення. У процесі реалізації методу проектів добиралися тексти різного спрямування: суспільно-політичні, країнознавчі, культурологічні і професійно зорієнтовані. Робота з текстом створювала мотив-стимул для усвідомленого засвоєння теоретичного матеріалу, отримання нової соціокультурної інформації, що давало змогу учням отримувати певне уявлення про стилістичні різновиди мовлення; сприяло розвитку в них навичок побудови текстів різних стилів мовлення, розширювало діапазон комунікативних можливостей.

Якісний аналіз результатів контрольного зрізу уможливив висновок: учні, які навчалися за експериментальною методикою, краще усвідомили правила вживання самостійних та службових частин мови в усному та писемному мовленні, зв'язок морфологічної норми з граматичним значенням і граматичними категоріями самостійних і службових частин мови, важливість граматичних умінь для розвитку мислення й мовлення; виявляли та аналізували порушення граматичних норм; дотримувалися правил написання відмінкових закінчень відмінюваних частин мови; планували і проектували застосування здобутих знань, набутих умінь і навичок у позанавчальних комунікативних ситуаціях; користувалися словниками, довідковою літературою й електронними ресурсами для перевірки й удосконалення власного рівня засвоєння граматичних норм; висловлювали пропозиції щодо вдосконалення граматичного ладу власного мовлення.

За результатами формувального етапу експерименту виявлено позитивну динаміку змін у рівнях сформованості граматичної компетентності учнів експериментальних класів порівняно з контрольними.

Показники рівнів сформованості граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів у процесі навчання української мови

Рівні	КК (156 учнів)		ЕК (160 учнів)	
	Відсоток від загальної вибірки	Кількість учнів	Відсоток від загальної вибірки	Кількість учнів
Низький	10%	16	5%	8
Середній	53%	60	32%	32
Достатній	24%	28	48%	55
Високий	13%	24	15%	35

Високий рівень сформованості граматичної компетентності в учнів експериментальних класів зріс на 2%, достатній рівень – на 24%.

До категорії осіб з високим рівнем сформованості граматичної компетентності віднесено 13% учнів експериментальних, з достатнім рівнем – 48%, з середнім – 32%, з низьким – 13%.

Результати формувального етапу педагогічного експерименту переконали, що рівень сформованості граматичної компетентності учнів експериментальних класів суттєво підвищився, тоді як учнів контрольних класів змінився незначною мірою.

Отримані результати підтвердили ефективність запропонованої методики формування граматичної компетентності у процесі навчання української мови учнів 10 класу з використанням методу проектів. Більшість учнів експериментальних класів у процесі навчання досягла високого й достатнього рівнів. Вони продемонстрували належну обізнаність із граматичними відомостями, достатню унормованість усного й писемного мовлення, активне володіння всіма видами мовленнєвої діяльності, засвоєння основ риторики. Результати експериментального навчання підтвердили ефективність розробленої методики формування граматичної компетентності у процесі навчання української мови учнів 10 класу з використанням методу проектів.

Висновки

1. У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та практичне розв'язання проблеми формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів у процесі навчання української мови. Студіювання наукової літератури з теми дослідження дало змогу проаналізувати різні погляди на тлумачення поняття «*граматична компетентність*» та витлумачити зміст поняття як важливого чинника, що репрезентує стійкі знання граматичних одиниць, граматичних категорій, граматичних значень, цілісної системи відношень мовних одиниць, їх стилістичних функцій; належний рівень сформованості граматичних

умінь і навичок; мовленнєвого досвіду використання граматичних одиниць у різних комунікативних ситуаціях, достатню унормованість усного й писемного мовлення учнів; сформованих цінностей і ставлення. *Метод проектів* визначено, з одного боку, як такий, що передбачає використання широкого спектру проблемно-дослідницьких, пошукових завдань, спрямованих на реальний, практичний результат, а з іншого – як спосіб досягнення певної мети шляхом детального опрацювання проблеми, результатом чого має бути конкретний інтелектуальний продукт, оформлений певним чином: стіннівка, мультимедійна презентація, проспект, фрагмент хрестоматії, словника тощо. Проектування спрямовує навчання на самостійну діяльність, активізації якої сприяє метод проектної діяльності, або метод проектів, який є «універсальним», оскільки синтезує проблемний, дослідницький та пошуковий методи навчання й, на відміну від традиційних методів, не передбачає однакових настанов і вказівок для загальної роботи всіх учнів класу. Головна його мета - створити особливе розвивальне середовище, яке забезпечить стійку мотивацію навчальної діяльності десятикласників; упровадження інтерактивної діяльності на всіх етапах навчання; формування вмінь і навичок як самостійної, так і кооперативної роботи на основі пошукової діяльності задля досягнення очікуваного результату.

2. Вивчення науково-методичної літератури дало змогу обґрунтувати й визначити психолого-педагогічні засади формування граматичної компетентності, розуміння суті та механізмів психічних процесів, зокрема мотиву, сприймання, що лежать в основі мовленнєвої діяльності. З'ясовано, що формування граматичної компетентності учнів 10 класу доцільно здійснювати з опертям на особистісно зорієнтований, системний, компетентнісний, комунікативно-діяльнісний *підходи*, які сприяли розкриттю внутрішнього потенціалу десятикласників. Узагальнення наукових підходів до обґрунтування психолого-педагогічних засад формування граматичної компетентності учнів 10 класу у процесі навчання української мови дало змогу виокремити й урахувати *загальнодидактичні і специфічні принципи навчання* (науковості, доступності, інтерактивності навчання, використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і мовлення, вивчення синтаксису на морфологічній основі тощо), а також використовувати традиційні та інноваційні методи навчання з домінуванням методу проектів.

3. На основі аналізу змісту наявного навчально-методичного забезпечення процесу формування граматичної компетентності учнів 10 класу з'ясовано, що сьогодні функціонують кілька рекомендованих галузевим міністерством до використання в освітньому процесі альтернативних підручників, посібників, автори яких прагнули реалізувати вимоги чинної програми й відповісти на соціальні виклики, проте, незважаючи на значну кількість пропонованих навчальних видань, і донині не втрачає актуальності проблема розроблення підручників, посібників, які сприяли б формуванню граматичної компетентності старшокласників.

4. Для з'ясування рівнів сформованості граматичної компетентності учнів 10 класу було визначено критерії (*мотиваційний, знаннєвий, діяльнісний, рефлексійний*), які корелюються з вимогами чинної програми з української мови та складниками граматичної компетентності. Критерії репрезентовано цілісною системою відповідних показників, що відтворюють певну властивість досліджуваного об'єкта – рівні сформованості граматичної компетентності учнів 10 класу: *високий, достатній, середній, низький*.

5. Ефективна реалізація експериментальної методики формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів на уроках української мови залежала від урахування психолого-педагогічних засад, зокрема закономірностей, принципів навчання української мови та лінгводидактичних підходів до навчання. Результати експериментального навчання довели, що запропонована методика забезпечила цілісність та доречність функціонування методу проектів, спрямованого на формування граматичної компетентності учнів 10 класу. Особливе місце відведено міжпредметним, творчим, дослідницьким проектам, що створювали для учнів умови пошуку, дослідження, розв'язання проблеми. Результати експерименту підтвердили ефективність розробленої методики формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів у процесі навчання української мови.

Дисертація не претендує на остаточне розв'язання проблеми формування граматичної компетентності учнів 10 класу на уроках української мови. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробленні особистісно орієнтованих комунікативних технологій на основі методу проектів, розроблення комп'ютерної підтримки інтерактивної навчальної діяльності учнів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації

1. **Полінок О. В.** Застосування методу проектів як ефективного засобу навчання української мови старшокласників: прикладний аспект. Науковий вісник Донбасу. – 2016. – № 1-2 (33-34). – Режим доступу: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2016/N1-2\(33-34\)/index.html](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2016/N1-2(33-34)/index.html)

2. **Полінок О. В.** Теоретичні засади формування граматичної компетентності учнів старших класів на уроках української мови з використанням методу проектів / О. Полінок // Наукові записки . Серія: Педагогічні науки:збірник наукових статей / Упор. Л. Л. Макаренко. – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. – Випуск СХХХІІ (132). – С. 181-189. .

3. **Полінок О. В.** Метод проектів як ефективний засіб активації навчальної діяльності старшокласників на уроках української мови / О. Полінок // Наукові

записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр.- Вип.1. – Бердянськ : БДПУ, 2017. – С. 97-102.

4. **Полінок О. В.** Психолого-педагогічні засади формування граматичної компетентності старшокласників з використанням методу проєктів. / О. Полінок // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки: збірник наукових статей / Упор. Л.Л. Макаренко. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – Випуск СХХХV (135). – С. 172-179.

5. **Полінок О. В.** Типологічна класифікація видів проєктів / Полінок О. // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, V (58), Issue : 133, 2017 p. 36-39.

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. **Полінок О. В.** Застосування інтерактивних методів навчання на заняттях із синтаксису складного речення // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (20 квітня 2011 р.) / За заг. ред. Огнев'юка В. О.– К. : Київський ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 126-128.

7. **Полінок О. В.** Кейс–метод на заняттях із синтаксису складного речення // Молодий науковець ХХІ століття: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Кривий Ріг, 5 квітня 2012р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Криворізький національний університет». – Кривий Ріг: СПД Залозний В. В. – 2012. – С. 310-312.

8. **Полінок О. В.** Проектна діяльність як ефективний засіб навчання старшокласників української мови : теоретичний аспект / О. Полінок // Українська мова і література в школах України. – №4. – 2017. – С. 11-14.

9. **Полінок О. В.** Розвиток креативних здібностей учнів 10 класу в процесі проєктної діяльності на уроках української мови. / О. Полінок // Українська мова і література в школах України. – № 6. – 2017. – С. 30–34.

10. **Полінок О. В.** Метод проєктів як засіб розвитку креативних здібностей учнів 10 класу на уроках української мови // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Образне слово Луганщини» (м. Старобільськ). – Режим доступу: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2016/N1-2\(33-34\)/index.html](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2016/N1-2(33-34)/index.html).

Праці, що додатково відображають наукові результати дослідження

АНОТАЦІЇ

Полінок О.В. Формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів у процесі навчання української мови. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2018.

Робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів у процесі навчання української мови. У дослідженні розкрито сутність понять «граматична компетентність», «метод проектів»; обґрунтовано психолінгвістичні та лінгводидактичні засади, розроблено методику формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів у процесі навчання української мови. Охарактеризовано граматичну компетентність як важливий чинник, що репрезентує стійкі знання граматичних одиниць, граматичних категорій, граматичних значень, цілісної системи відношень мовних одиниць, їх стилістичних функцій; належний рівень сформованості граматичних умінь і навичок; мовленнєвого досвіду використання граматичних одиниць у різних комунікативних ситуаціях, формування культури усного й писемного мовлення учнів; сформованих цінностей і ставлення. В основу розроблення програми експериментального навчання було покладено припущення, що робота з формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів у процесі навчання української мови стане результативною за умов: урахування когнітивного, комунікативного та лінгводидактичного потенціалу методу проектів, що стимулюють інтерактивну діяльність старшокласників, їхню потребу в спілкуванні, наближуючи модельовані умови навчальної комунікації до природніх; забезпечувати функціонування інтерактивних методів навчання з метою узагальнення, систематизації знань учнів, удосконалення їхніх комунікативно значущих умінь, формування граматичної компетентності.

Результати експерименту підтвердили ефективність запропонованої методики формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проектів.

***Ключові слова:** граматична компетентність, метод проектів, складники граматичної компетентності, підходи до формування граматичної компетентності учнів.*

Полинок Е. В. Формирование грамматической компетентности учащихся 10 класса с использованием метода проектов в процессе обучения украинскому языку. Дисертація на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Киевский университет имени Бориса Гринченко. Киев, 2018.

Работа является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы формирования грамматической компетентности учащихся 10 класса с использованием метода проектов в процессе обучения украинскому языку. В исследовании раскрыта сущность понятий «грамматическая компетентность», «метод проектов»; обоснованы психолого-педагогические основы, разработана методика формирования грамматической компетентности учащихся 10 класса с использованием метода проектов в процессе обучения украинскому языку. Охарактеризована грамматическая компетентность как важный фактор, представляющий устойчивые знания грамматических единиц, грамматических категорий, грамматических значений, целостной системы отношений языковых единиц, их стилистических функций; надлежащий уровень сформированности грамматических умений и навыков; речевого опыта использования грамматических единиц в различных коммуникативных ситуациях, формирования культуры устной и письменной речи учащихся; сложившихся ценностей и отношения. В основу разработки программы экспериментального обучения было положено предположение, что работа по формированию грамматической компетентности учащихся 10 класса с использованием метода проектов в процессе обучения украинскому языку станет результативной при условии: учета когнитивного, коммуникативного и лингводидактического потенциала метода проектов, стимулирующих интерактивную деятельность старшеклассников, их потребность в общении, приближая моделируемые условия учебной коммуникации к естественным; обеспечения функционирования интерактивных методов обучения с целью обобщения, систематизации знаний учащихся, совершенствование их коммуникативно значимых умений, формирования грамматической компетенции.

Результаты эксперимента подтвердили эффективность предлагаемой методики формирования грамматической компетенции учащихся 10 класса с использованием метода проектов.

***Ключевые слова:** грамматическая компетентность, метод проектов, составляющие грамматической компетентности, подходы к формированию грамматической компетентности учащихся.*

Polinok O. V. Forming grammar competency of the 10th graders by means of project-based method in the process of teaching the Ukrainian language.

Thesis for a candidate degree in pedagogical sciences, specialty 13.00.02 “Theory and Methods of Teaching (the Ukrainian language)”. – Kyiv Borys Grinchenko University. Kyiv, 2018.

This thesis represents a theoretical-and-experimental study on the issue of forming grammar competency of the 10th graders by means of project-based method in the process of teaching the Ukrainian language. In the thesis the content of the concepts “grammar competency” and “project-based method” is construed; the psycholinguistic and

linguodidactic foundations are substantiated, methods for forming grammar competency of the 10th graders by means of the project-based method in the process of teaching Ukrainian are elaborated, psychological-and-pedagogic foundations for forming grammar competency of senior pupils by means of project-based method are defined; forms, methods, procedures of teaching the Ukrainian language to senior pupils are improved and the model of formation grammar competency of pupils by means of project-based methods is presented; linguodidactic conditions for forming grammar competency of the 10th graders at the Ukrainian lessons are further developed.

Grammar competency is deemed to be the crucial factor for forming the pupils' oral and written standards; consistent knowledge of grammatical units, grammatical categories, grammatical notions, coherent system of interrelations between among the units and the respective stylistic functions; the sufficient level of formation of grammar skills, the linguistic experience of application of grammatical units in various communicative situations, formed values and attitudes; the level of formation of grammar competency of the 10th graders is defined. The development of experimental teaching program based on the assumption that the activities aimed at forming grammar competency of the 10th graders by means of the project-based method in the process of teaching the Ukrainian language are deemed to be effective subject to the following conditions: consideration of cognitive, communicative and linguodidactic potential of project-based methods, which enhance the senior students' interactive activities, their need for communication, thus bringing the modelled framework of educational communication to the natural one; support for functioning of interactive teaching methods aiming at generalization, systematization of the pupils' communicatively significant skills and formation of their grammar competence.

Projecting directs the learning process to independent activities and the method of project activities or the project-based method enables their activization. This method is deemed to be "universal" since it could synthesize problem-based, research and retrieval teaching methods. The project-based method, unlike the conventional ones, should not envisage identical instructions and directions concerning common activities of the class. Its primary aim lies in creating a special developmental environment able to provide decisive motivation for the pupils' learning activities; implementing interactive activities at all stages of the educational process; forming skills of both independent and cooperative work on the basis of research activities; "success situation".

The results of the experiment confirmed the effectiveness of the suggested methodology for forming grammar competency of the 10th graders by means of project-based methods.

Key words: *grammar competency, project-based method, components of grammar competence, approaches to forming grammar competency of pupils.*